

hareketle, "Ontolojik açıdan mümkün olan her şey mantık bakımından da mümkündür; fakat akla göre mümkün olan her şey ontolojik anlamda mümkün değildir" genellemesi yapılmaktadır (Cemîl Salîbâ, I, 136).

İmkân kavramına ilişkin olarak özellikle İslâm felsefesinde imkânın ezeli olup olmayacağı tartışılmıştır. Şöyle ki: Âlem var olmadan önce mutlak bir yokluk hüküm sürüp imkândan söz edilmeyecek olsa bu durumda âlemin varlık alanına çıkması muhal olurdu. Şu halde bir ezeli imkânın varlığını kabul etmek gerekir (Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, s. 116). İmkânın ezeliliğini kabul etmenin dinî açıdan bir sakınca içerip içermediği de tartışılmalı bir konudur. Alâeddin et-Tûsî'ye göre imkânın ezeli olması ile ezelinin imkânı farklı şeylerdir; diğer bir ifadeyle imkânın ezeliği ezelinin (Allah) imkânını gerekli kalmaz. Bu anlamda ezel imkânın zarfı, o da onun mazrufu olmuş olur. Şu halde mâziye doğru kendinden önce hiçbir yokluğun bulunmadığı sürekli bir imkân halinden söz edilebilir (*Tehâfütü'l-felâsife*, s. 111). Ancak bu telakki ezeli olanın çokluğuna (teaddüdü'l-kudemâ), dolayısıyla Allah'ın mutlak birliği akidesine aykırı düşer mi sorusunu hatıra getirir de imkânın gerçek değil izâfî bir kavram oluşu böyle bir endişenin gereksizliğini göstermeye kâfidir.

Öte yandan Meşşâî felsefede ay altı âlemindeki nesnelerin ilkesi sayılan ilk he-yûlâ da imkân halinden başka bir şey değildir. Kâinatın sınırlı sonlu bir nicelik olduğunu savunan Meşşâîler'e göre bilfiil değilse de imkân olarak âlemin bir sınırı yoktur. Bu konuda Kindî şöyle der: "Bilkuvv varlık bir imkândan başka bir şey olmadığına göre âlem bilkuvv sonsuzdur; ancak bir şeyin bilfiil sonsuz olması imkânsızdır" (*Felsefî Risâleler*, s. 89).

Tasavvufta vücûb ve imkân mertebelerinin (hazret) en yükseğine "mir'atü'l-hazretayn" denildiği gibi (*DîA*, IV, 262) iki mitolojik şehir olan Câbelkâ ve Câbelsâ'dan ilki bazılarına göre vücûb ve imkân dairesini içine alan ulûhiyyet mertebesi-ni ifade etmektedir (a.g.e., VI, 525).

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *Felsefî Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 89; Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1970, s. 119; İbn Sînâ, *el-İşârât*, I, 317; a.mlf., *Mantıku'l-meşrikiyyîn*, Kahire 1910, s. 168; Gazzâlî, *Maqâşidü'l-felâsife* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1961, s. 201, 276; a.mlf., *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1972, s. 116; İbn Rüşd, *Tehâfütü'l-felâsife*, Beyrut 1993, s. 28, 72, 74, 76, 77; İbn Teymiyye, *er-Red 'ale'l-mantıkiyyîn* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1993, II, 68; Alâeddin et-Tûsî, *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Rızâ Saâde), Beyrut 1990, s. 111; Cemîl Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 134-137; Ferid Cebr v.dğr., *Mevsû'atü muştalahâtü 'ilmi'l-mantıq 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1996, s. 110-113; Cîrâr Cihâmî, *Mevsû'atü muştalahâtü'l-felsefe 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1998, s. 108-114; Süleyman Uludağ, "Ayna", *DîA*, IV, 262; a.mlf., "Câbelkâ-Câbelsâ", a.e., VI, 525.

MAHMET KAYA

İMLÂ (إِمْلا)

Bir muhaddisin rivayet ettiği hadisleri veya bir âlimin okutacağı metni talebeye yazdırması anlamında terim.

Sözlükte imlâ "uzatmak" anlamında kullanılır. Kelimenin "mühlet vermek, yazdırmak, dikte etmek" şeklindeki mânaları da "uzatmak"la ilgilidir. Buna göre bir kitabı imlâ etmek onu yazacak kişiye "uzun süre okumak" demektir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 295). İmlâ kelimesinin aslının imlâl olduğu, imlâyı Benî Temîm'in, imlâli de Benî Esed'in kullandığı ifade edilmiştir (Şevkânî, I, 300). Kelimenin her iki şekli "yazdırmak" anlamında Kur'an-ı Kerîm'de yer almaktadır (el-Bakara 2/282; el-Furkân 25/5). Terim olarak imlâ, "bir kimsenin etrafındakilere ezberinden veya kitaptan bir şey yazdırması" mânasında kullanılmakta, yazılan esere de imlâ veya çoğul şekliyle emâlî denilmektedir. Talebeye yazdıran hocaya mümlî, onun söylediklerini yazan öğrenciye müstemlî veya nâdiren kâtib adı verilmektedir. İmlâ ile ilgili olarak kullanılan istimlâ da, imlâ meclisinde hocanın yazdırdığı hadisleri yazmak veya hocanın yazdırdığı hadisleri uzaktakilere nakletmek anlamını ifade eder. Yazan kimselerin kalabalık olması halinde hocanın söylediklerini uzaktakilere yüksek sesle nakledenlere ise müstemlî veya mübellîğ denilmektedir.

İmlâ usûl-i fıkıhta, tefsirde, Arap dili ve edebiyatında da uygulanan bir yöntemdir. Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve Şemsülemme es-Serahsî gibi fakihler, Sa'leb, İbnü'l-Enbârî, İbn Düreyd, Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî, Ebû Ali el-Kâfî ve İbnü's-Secerî gibi dilciler bunu uygulamışlardır. Ancak imlâ, özellikle hadis ilminde başvurulan bir metot olup belli başlı sekiz hadis öğretim şeklinin en üstünü sayılan "semâ" içerisinde sayılmış ve "tahdis'ten üstün tutulmuştur (Kâdî İyâz, s. 69). Çünkü im-

lâda hoca yazdıracağı şeyi dikkatli bir şekilde yazdırdığı, talebe de aynı şekilde söylenenleri yazmakla meşgul olduğu için yanılma ihtimali daha az, gerektiğinde açıklama yapılabildiği ve soru sorulabildiği için hadisi anlama ve aslına uygun şekilde tesbit etme imkânı daha fazladır. İkinci namazından sonra oturup akşama kadar hayırlı bir şey imlâ eden kimsenin Hz. İsmâîl'in neslinden sekiz kişiyi âzat etmiş gibi sevap kazanacağına dair Resûl-i Ekrem'den nakledilen rivayet (*Müsned*, III, 262) imlâ meclislerinin düzenlenmesine vesile olmuş, hatta bazıları imlâyı bir âlimin en önemli görevi saymıştır (Süyûtî, *el-Müzhir*, II, 313).

Bizzat Hz. Peygamber imlâyı uygulamış, nâzil olan âyetleri vahiy kâtiplerine imlâ etmiş, komşu ülkelerin yöneticilerine gönderdiği mektupları, çeşitli işlerde görevlendirdiği kişilere yolladığı tâlimat-nâmeleri, yaptığı antlaşma metinlerini, bazı kimselere verdiği imtiyaznâmeleri kâtiplerine yazdırmıştır. Ümmü Seleme'nin rivayetine göre bir defasında Resûl-i Ekrem bir parşömen istemiş, parşömenin her tarafı doluncaya kadar Hz. Ali'ye imlâ etmiştir (Sem'ânî, s. 12). Hz. Peygamber'in Abdullah b. Amr b. Âs ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlere huzurunda hadis yazmaya izin vermesi de imlânın bir örneği sayılmaktadır. İmlâ yöntemini Hz. Ömer, Enes b. Mâlik, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Amr, Mugîre b. Şu'be gibi sahâbîler de uygulamakla beraber bu yöntemi hadis yazdırarak düzenli şekilde kullanan sahâbînin Vâsile b. Eska' olduğu anlaşılmakta (Hatîb el-Bağdâdî, II, 55), en yaygın biçimde ise muhaddis İbn Şihâb ez-Zühri tarafından uygulandığı tahmin edilmekte (M. Mustafa el-A'zamî, II, 350), onun Halife Hişâm b. Abdülmelik'in çocuklarından birine 400 hadis imlâ ettiği belirtilmektedir (Kâdî İyâz, s. 243-244). İmlâ usulü zamanla yaygınlaşmış, Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî ile Affân b. Müslim gibi sadece bu yolla hadis almayı âdet haline getirenler olmuş. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, imlâ metoduyla 20.000 hadis yazmayı hadisçi olmanın bir şartı kabul etmiştir (Sem'ânî, s. 11; M. Mustafa el-A'zamî, II, 354).

Muhaddislerin imlâ meclislerinin büyük ilgi gördüğü, bazı meclislere binlerce kişinin katıldığı nakledilmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, II, 53, 138; Sem'ânî, s. 17-18, 96-97, 112). Bu yoğun ilgi dolayısıyla imlâ meclislerinde yer problemi ortaya çıkınca uyulması zorunlu görülen bazı düzen-

lemelere gidilmiş, talebenin imlâ meclisinde oturuş şekli, müstemlînin hadisi yazmaya başlamadan önce hazırlaması gereken malzeme ve yazarken uyması lüzumlu görülen kurallar belirlenmiştir (Hatiboğlu, s. 13-19, 29-36). Ancak bu meclislere gösterilen ilgi zamanla azalmış, İbnü's-Salâh'tan sonra uzun süre imlâ meclisi akdedilmemiş, Zeynüddin el-İrâkî 795 (1393) yılında geleneği yeniden başlatmış ve ölümüne kadar 416 imlâ meclisi düzenlemiştir. Aynı usul oğlu İbnü'l-İrâkî ile İbn Hacer el-Askalânî, Kâsım b. Kutluboğa, Şemseddin es-Sehâvî ve Süyûtî tarafından sürdürülmüş, daha sonra ise birkaç uygulama dışında tamamen ortadan kalkmıştır.

İmlâ meclisleri genellikle haftada bir gün olmak üzere cuma mescidinde veya bir meydanda yahut medrese ve dârül-hadislerde düzenlenir, cuma namazının ardından ya da salı günü öğleden önce veya ikindiden sonra yapılması tercih edilirdi. Hadis imlâ edecek âlim imlâ vaktinden önce yazdıracağı hadisleri tesbit eder ve gerekli görürse bunları bir yere yazardı. "Tahrîcû'l-hadis" denilen bu işi güvendiği bir talebesi de hocanın kitaplarından yapabiliirdi. İmlâ meclisine katılanlar kalabalık olursa hoca ihtiyaca göre bir veya birkaç müstemlî görevlendirirdi. Hadis tarihinde ilk müstemlî tutan âlimin Şu'be b. Haccâc olduğu, Keccî'nin 40.000'i aşkın kişinin katıldığı imlâ meclisinde yedi müstemlînin bulunduğu kaydedilmektedir. İmlâ meclisine katılan öğrenciler kâğıtlarının baş tarafına imlâ eden hocanın adını, imlâ yerini ve zamanını yazarlardı. Meclise katılanlar kalabalıksa hoca ve müstemlî yüksekçe bir yere oturur, hocanın veya talebelerden birinin okuyacağı Kur'an ile meclis başlardı. Ardından müstemlî hocayı dinleyicilere tanıtır ve neyi rivayet edeceğini sorardı. Bunun üzerine hoca, ezberinden veya çoğunlukla yazılı bir metinden imlâ edeceği hadisleri senedleriyle birlikte okumaya başlar, gerek gördükçe hadisler ve senedleri hakkında bilgi verir, sonunda ele alınan konularla ilgili hikâye ve şiirlerle meclisi bitirirdi. Daha sonra hocanın metniyle öğrencilerin yazdıkları karşılaştırılır, varsa yapılan hatalar düzeltilirdi. İmlâ yoluyla alınan hadisler "emlâ aleyye", "haddesenâ (haddesenî) imlâen" gibi sîgalarla rivayet edilmiştir.

Bu meclislerde yazılan hadislerin ve diğer bilgilerin derlenmesiyle birçok eser meydana getirilmiş, bunlar genellikle "imlâ", "emâlî", "meclis", "mücâlesât" ve

ya Şâfiî âlimlerinin kullandığı şekliyle "ta'lik" olarak anılmıştır. Arap dili ve edebiyatında Sa'leb ile Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin eserleri, Şerîf el-Murtazâ'nın lugat, tefsir ve hadise dair konuları içine alan *Ğurerü'l-fevâ'id ve durerü'l-kalâ'id*'i, fıkıh alanında Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed es-Serahsî ve Ebû Yûsuf'un emâlîleri bunlardan bazılarıdır. Hadis alanında ise Ebû Ca'fer Muhammed el-Buhârî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, İbn Hacer el-Askalânî gibi muhaddislerin emâlîleri bulunmaktadır (Kettânî, s. 343-356; Efil, s. 85-126). İmlâ meclisleri ve bu meclislerde uyulacak kurallarla ilgili olarak Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî *Edebü'l-implâ' ve'l-istimplâ'* adlı bir eser yazmış, Yüksel Efil *Hadis İmlâ Meclisleri* ismiyle bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1991, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekâyisü'l-luğa, V, 352; *Müsned*, II, 162, 199; III, 262; Müslim, "Tahâret", 18; Ebû Dâvûd, "Vitr", 25; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlakı'r-raûi ve âdâbı's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, II, 17, 53 vd., 55, 138; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1398/1978, s. 69, 243-244; Sem'ânî, *Edebü'l-implâ' ve'l-istimplâ'* (nşr. M. Weisweiler), Leiden 1952, s. 10, 11, 12, 17-18, 23-24, 96-97, 112; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 131, 218; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseyinî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), II, 212 vd.; a.mlf., *et-Takvîd ve'l-izâh* (nşr. Abdullah M. Osman), Beyrut 1401/1981, s. 246-250; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id* (Dervîş), X, 105; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Abdullah M. Osman), Kahire 1388/1969, II, 17, 49, 294, 295; Süyûtî, *Tedribü'r-raûi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1379/1959, II, 8, 16, 132; a.mlf., *el-Müzhîr fi'ulûmü'l-luğa ve envâ'ihâ* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dârü ihyâ'î'l-kütübi'l-Arabiyye), I, 94; II, 313; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 300; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahevzî* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1386/1967, I, 100-104; Muhammed Tayyib Okîç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 94, 102; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî*, Bağdad 1978, I, 212-227; M. Mustafa el-Azamî, *Dirâsât fi'l-hadisî'n-nebevî*, Beyrut 1400/1980, I, 206, 210; II, 350, 354, 359-364; M. Accâc el-Hatîb, *el-Muhtaşarü'l-vecîz fi'ulûmü'l-hadis*, Beyrut 1407/1987, s. 229-233; a.mlf., "Mecâlisü'l-hadis ve âdâbı rivâyetih", *Eğvâ'u's-şerî'a*, sy. 4, Riyad 1393, s. 172-184; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 339-356; İbrahim Hatiboğlu, *Hadis Usûlü Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Âdâbı* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 13-19, 29-36; Yüksel Efil, *Hadis İmlâ Meclisleri* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 14-20, 85-126; Max Weisweiler, "Das Amt des Mustemli in der Arabischen Wissenschaft", *Oriens*, IV (1951), s. 27-57; G. H. Juynboll, "Mustamlî", *EP* (İng.), VII, 725-726.

ABDULLAH AYDINLI

İMRAHOR

(bk. MİRÂHÜR).

İMRAHOR ÇEŞMESİ ve KASRI

İstanbul'da

Kâğıthane deresi kıyısında
XVI. yüzyılda yapılmış çeşme ile
daha geç bir döneme ait kasır.

Yapılar, İstanbul'un fethinden sonra şehrin en sevilen mesire yeri hüviyetini kazanan Kâğıthane deresi kıyısında saraya ait atların bahar mevsiminde otlatıldığı yerde bulunmaktaydı. Burası günümüzde Kâğıthane deresinin üstünden geçen viyadüklü yolun altında kalmaktadır. Yapıların bulunduğu çayırdı önceleri cirit oyunu için büyük bir meydan düzenlendiği bilinmektedir. Nisan ayında saray ahırlarından alınarak buraya getirilen atların bakımı için tesis edilen ahırların yakınında ve dere kıyısında ahşaptan bir kasır yapılmıştı. Bu bina, birçok yenilenmeden sonra yakın zamana gelinceye kadar İmrahor (Mîrahûr) Kasrı adıyla tanınagelmştir. XVI. yüzyıl sonlarında buradaki kasra gelen Sultan III. Murad, İstabl-ı Hâss'ın karşısında ve kasrın üzerinde bulunduğu çayırdı bir çeşme yaptırılmasını istemiş, bu isteği Mîrahûr Mehmed Ağa tarafından yerine getirilerek dere ile yol arasında kalan arazide bir çeşme inşa edilmişti.

Çeşme. Eski Kâğıthane mesiresinden günümüze kadar gelebilen eserlerin en eskisi olan çeşme esas cephesi Haliç'e, evvelce burada mevcut olan kasra dönük olarak bütünüyle mermerden yapılmıştır. Ana yüzünde, nişi teşkil eden sivri Türk kemeri beyaz mermerle kırmızı bröş taşının birbirine geçmeli olarak alternatif sıralanması ile yapılmıştır. Köşelerinde alt ve üst uçları kum saati biçiminde işlenmiş sütunçeler bulunan çeşmenin bütünü, klasik dönem eserlerinde olduğu gibi zarif ve ince profilli silmelerle çerçeveselenmiştir. Kemerin içinde ortada yine klasik üslûpta çerçevesi bir ayna taşı ile önüne yalak yerleştirilmiş, az yukarıya da taşların konulması için bir çift yuva oyulmuştur. Çeşmenin en üst kısmına mahya hattını teşkil eden bir dizi "tomurcuk" işlenmiştir.

İmrahor Çeşmesi'nin on sekiz mısralık kitabesi büyük kemerin üstünde yer almıştır. Kitabede, Sâî Mustafa Çelebi tarafından düzenlenmiş ve belki de onun tarafından yazılmıştır. Kitabede Sultan Murad'ın burada bir çeşme yapılmasını iste-